

Dansk

[Prolegomena til en sikkerhedens arkitektur]

Resume

Afhandlingen er en indføring i det område, som udspringer af forholdet mellem arkitektur og sikkerhed. Den undersøger sammenhænge mellem arkitektur, krig og terrorisme.

00. Afgrænsning
Arbejdet koncentrerer sig om de indflydelser som forsættelige, menneskeligt forårsagede farer, hovedsageligt krigens og terrorismens, har på arkitekturen. Afhandlingen undersøger således ikke naturforårsagede katastrofer og farer ligesom mere specifikke eksempler, som moderne militærbaser, højsikkerhedsfængsler, atomkraftværker og lufthavne, på grund af deres kompleksitet ikke tages i betragtning.

01. Metode. Afhandlingens ledemotiver
Metoden (01) ligger i valget af en strategisk indfaldsvinkel. Gennem anvendelsen af nogle overskuelige, sammenhængende nøglebegreber struktureres et omfangsrigt empirisk stofmateriale. Afhandlingen fokuserer på PAUL VIRILIOS, GILLES DELEUZES og FELIX GUATARIS ideer om krigsmaskinen, som på overbevisende måde demonstrerer forbindelsen mellem arkitektur og krig. Nøglebegreber kan således udspecificeres som: angst (02), sikkerhed (02), territorialitet, tærskler, grænser og overgange (03), differentiering (03), afdifferentiering (03), hastighed (03), intensitet (03), krigsmaskine (04), terrorisme (05), aksidentalitet (05), [ctrl][space] (06), territorialisering, samt forholdet deterritorialisering/reterritorialisering (06).^[1] Undersøgelsen af disse ledemotiver finder deres relevans i sikkerhedstekniske og arkitektoniske sammenhænge. Denne parallelitet og indbyrdes afhængighed illustreres ved hjælp af empiriske eksempler.

Angst (anxiety) er en af de mest grundlæggende menneskelige følelser. Bevidstheden om egen sårbarhed og dødelighed er i kombination med evnen til at tage vare på omverdenens farer og afvente begivenheder, en årsag til frygt og skræk.

02.1 Angst. Arkitekturens oprindelse
Mennesker og dyr er fælles om tre reaktioner på fænomenet angst: lammelse, flugt eller kamp.

I psykologien gælder angsten som menneskets første erfaring ved fødslen og regnes blandt de mest oprindelige drivkræfter overhovedet. Følelsen af angst, som en af de stærkeste motivationsfaktorer for menneskelig gøren og laden, tvinger os til beslutninger og gerninger, der skal sikre vores overlevelse. Mennesket udvikler deraf et komplekst system af territorialadfærd, hvis ene komponent er arkitekturens formgivning af omverdenen.

Den abstrakte, retningsløse angst for det fremmede og ukendte bliver gennem arkitekturen modereret til en objektorienteret, frygt for direkte konkrete trusler. Det udtrykker sig i konstruktioner til forsvar og bekæmpelse af forventede farer. Kontrollen og omverdenens kunstige orden, blandt andet via byggede strukturer, nedsætter følelsen af angst og skaber rum for tryghed og sikkerhed.

Behovet for **sikkerhed** opstår, ifølge ABRAHAM MASLOW, lige efter tilfredsstillelsen af de tvingende psykologiske og livsbevarende grundbehov, som eksempelvis ud- og indåndingen,

[1] Bemærkningerne i parentes relaterer sig til det relevante kapitel i afhandlingen.

[08]

næringsindtagelsen, søvnen osv. For psykolog, CLAYTON P. ALDERFER er det et "absolut" behov; et naturbehov der i modsætning til relative eller kulturbehov optræder i høj grad uafhængigt af den menneskelige vilje.^[2]

Sikkerhed i sig selv betegner en tilstand, der er fri for ukontrollerbare risici for skadelig påvirkning eller generelt som noget farefrit. Situationer eller sagsforhold med negative effekter bliver

betegnet som farer, og i denne undersøgelse er det først og fremmest den menneskelige interaktions farer, der tages i betragtning.

Forestillingen om sikkerhed har ændret sig dramatisk i løbet af årtusindeskiftet, ikke mindst som følge af videnskabens udvikling; den er dog i sit grundelement, som livsbevarende og beskyttende foranstaltning, konstant.

Sikkerhedstankegangen er en reaktion på følelsen af angst. Den har bl.a. psykologiske, rumlige og sociale konsekvenser.

Den menneskelige territorialadfærd er en psykologisk konsekvens i den lige så menneskelige sikkerhedsstræben overfor artsfæller.

Med **territorialitet** forstår man adfærdsmønstre og holdninger hos et individ eller en gruppe, der hviler på et definerbart (fysisk) rums, objekts eller tankegods iagttagende, forsøgende, udøvende kontrol, som kan indeholde hævdvundne besiddelse, forsvar, individuel tilpasning og markering.^[3]

Kontrollen, den hævdvundne besiddelse, individuelle tilpasning og markering af psykiske rum er en opgave for arkitekturen. Arkitektur er derigennem et udtryk for menneskelig territorialadfærd i forsøget på at etablere sikkerhed.

Territoriernes forskellighed, som de defineres miljøpsykologisk, finder resonans i arkitekturen. Primære, sekundære og offentlige territorier segregerer det arkitektoniske rum, og den rumlige markerings og individuelle tilpasnings materielle kode kan fortolkes som et kommunikationssystem med sproglige mønstre.^[4] Det byggede miljø, som menneskets kreative produkt, interagerer på denne måde med den menneskelige psyke, yder indflydelse på den og vice versa.

[2] Cf. [online] 22.11.2006, URL: http://www.12manage.com/methods_alderfer_erg_theory_de.html

[3] Cf. Gifford, Robert: Environmental Psychology. Principles and Practice. Boston: Allyn and Bacon, 1997, S.120.

[4] Opfattelsen af arkitektur som sprog og kommunikationssystem bliver i forskellige værker forklaret semiotisk. Tre markante repræsentanter for denne opfattelse:

- Fischer, Günther: Architektur und Sprache. Grundlagen des architektonischen Ausdrucksystems. Stuttgart/Zürich: Karl Krämer Verlag, 1991

- Alexander, Christopher: Eine Muster-Sprache. A Pattern Language. Städte, Gebäude, Konstruktion. Wien: Löcker Verlag GesmbH, 1995

- Eco, Umberto: Einführung in die Semiotik. Semiotik der Architektur. München: Wilhelm Fink Verlag, 1991

Arkitektur er omslutningen af et rum med tekniske midler. Enhver arkitektur er en menneskelig tilegnelse af det naturlige rum og står i sammenhæng med den naturlige og formede omverden.^[5] Arkitektur kan forstås som et holistisk, organisk system af rumlige **differentieringer** og **afdifferentieringer**.

For CHRISTOPHER ALEXANDER er al bygning, på baggrund af en overordnet ide, en proces hvori rummet differentieres:

... every individual act of building is a process in which space gets differentiated. It is not a process of addition, in which pre-formed parts are combined to create a whole: but a process of unfolding, like the evolution of an embryo, in which the whole precedes its parts, and actually gives birth to them, by splitting.^[6]

Tærskler, grænser og overgange er arkitekturens manifestation, som den udfoldes i rummet. **Arkitektur som et system af grænser, tærskler og overgange** Grænsen differentierer og adskiller det indre fra det ydre. Den ekskluderer og inkluderer, den bevarer, sikrer og markerer et kontrolleret territorium. Spændvidden af grænsers materielle beskaffenhed varierer fra substansløs og usynlig til massiv og uigennemtrængelig. Grænser segregerer steder; tærskler og overgange skaffer forbindelser mellem dem. For PIERRE BOURDIEU bliver de selv til steder, hvor "die Welt sich verkehrt".^[7] Tærskel- og overgangsrum kontrollerer grænsernes gennemtrængelighed og åbenbarer deres beskaffenhed. De fremviser en bekræftelse af grænsen, mens de på samme tid lader en psykisk eller optisk overvindingsmulighed skinne i gennem. Tærskler disponerer over en *formålsrettet, en beskyttende, sikrende og en semantisk funktion*.^[8] Grænser, tærskler og overgange er undertiden vigtige komponenter i enhver **sikkerhedsarkitektur**. De ordner og kontrollerer den rumlige tilgang og har indflydelse på bevægelsens hastighed og form.

Arkitektur kan følgelig opfattes som et **system af hastigheder**. Arkitektoniske strukturer disponerer over egne hastigheder og/eller bestemmer og kontrollerer via deres intensitet og rytme omverdenens hastigheder. De er direkte impliceret i produktionen af hastigheder. Det urbane gaderum bliver for eksempel underinddelt i asfalterede højhastighedszoner i form af kørebaner til motorkøretøjer, langsommere cykelstier og fortove til fodgængere. Bane, vej og sti er arkitektoniske territorier med regelmæssige hastigheder. Ligeledes kender vi i byen de stensatte fodgængerzoner beregnet til slentren, parkanlæg med snørklede grusveje og grønsvæer til ophold, eller de snorlige kørebaner, hvor man kan komme hurtigt frem. Bygninger har også forskellige hastigheder og intensiteter, der ikke kun forbinder sig til brugerens kropsbevægelse. Et dekoreret barokpalads inviterer til langsom betragtning af pomp og pragt og synes at foreslå en dvælende fortabelse; glat modernistisk formålsbebyggelse fokuserer derimod på det dynamiske, der sætter fokus på udøvelsen af funktion.

[5] Cf. Berger, Rolf und Eva: Bauwerke betrachten erfassen beurteilen. Wege zum Verständnis klassischer und moderner Architektur. Augsburg: Augustus Verlag, 1999

[6] Cf. Alexander, Christopher: The Timeless Way of Building. New York: Oxford University Press, 1979, 365

[7] Cf. Bourdieu, Pierre: Entwurf einer Theorie der Praxis. Frankfurt a. M.: Suhrkamp Verlag, 1970, S. 63.

[8] Cf. Von Meiss, Pierre: Vom Objekt zum Raum zum Ort. Dimensionen der Architektur. Basel/Berlin/Boston: Birkhäuser Verlag, 1993, S. 156 ff.

Den franske byteoretiker PAUL VIRILIO udvikler **dromologien**, en hastighedslære, der forbinder forestillingen om en evolutionær teknologi, og dermed også arkitektur, med hastighedens universelle lovmæssigheder. Eksemplet med krigsmaskinen, hvis ene komponent består af arkitektur, påviser disse udviklingstrin og de gensidige afhængigheder.

03.4 Dromologi. PAUL VIRILIOS hastighedslære

Fræmskyndelser og forsinkelser er arkitektoniske egenskaber, der også spiller en væsentlig rolle i sikkerhed og krig. Arkitekturen bliver derigennem til **krigsmaskinen**, der påvirker krigen og omvendt bliver formet af krigen.

04. Krigsmaskine

Arkitekturens og krigens gensidige afhængighed som en fortsættelse af politik med andre midler,^[9] lader sig i sidste ende ikke kun anskueliggøre gennem systemet af hastigheder og menneskelige adfærdsmønstre. Arkitektur i skikkelse af vores byggede omverden påvirker den menneskelige adfærd, der igen selv er kilden til den arkitektoniske formmangfoldighed.

For VIRILIO er krigen den åndelige kraft i enhver udvikling med relevans for samfundet. Krigen er for ham byens oprindelse og dermed implicit også politikens, jævnfør den etymologiske forbindelse i ordet *polis* mellem by og politik.^[10]

Gennem hastighedens logik knyttes fænomenerne politik/krig, arkitektur og teknologi til hinanden. Hastigheden er da den absolutte og centrale størrelse, hvis inhærente lovmæssigheder reducerer sig til tre dromologiske grundprincipper, der forstås som regulativ for alle teknologiske og antropologiske udviklinger.^[11]

Krigens evolutionshistorie, fra belejringskrig over tilintetgørelseskrig til aktuelle former for krig, som informationskrig, lader sig illustrere af arkitekturens eksempler. Den aktuelle krigsform finder sit tilsvarende modstykke i den givne tids arkitektoniske udtryk.

I denne sammenhæng tilfalder aktive og passive opgaver arkitekturen.

En arkitektonisk struktur udøver magt gennem dens evner til direkte eller indirekte, fysisk eller visuelt at dominere en given kontekst. Arkitektoniske strukturer har indflydelse på modstanderens strategier og taktik, styrer dermed ydre bevægelser på den ene side, hvorved de på den anden side effektivt organiserer og ordner indre bevægelser. Arkitekturen er i krigs- og fredstid ambivalente strukturer af forhindringer og muligheder. Den forhindrer og muliggør på samme tid.

Terrorisme og dens bekæmpelse er den aktuelle form for krigsførelse. Den omfatter **05. Terrorismen. Den aktuelle form af krig involverer arkitekturen** informationskrige, tilfældige og asymmetriske krige, der også bringer muligheden af arkitekturen som kommunikationssystem og våben til nytte. Terrorismen tager for sig af den offentlige infrastruktur for mediegivtigt at kunne brede sit skrækbudskab. Ødelæggelse af og via arkitektur er kun én variant, gennem hvilken den moderne arkitektoniske krigsmaskine udfolder sin virkning. Okkupationen af dominerende geografiske nøglepositioner og besættelse via varige arkitektoniske strukturer står i modsætning til ødelæggelsen af symbolbærende bygningsværker under udnyttelse af destruktive energier, der ligger som strukturelle muligheder i en hvert teknologi.

[9] Cf. Clausewitz, Carl: Vom Kriege. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2004

[10] Cf. Virilio, Paul: Lotringer, Sylvère: Der reine Krieg. Berlin: Merve Verlag, 1984, S. 7.

[11] Cf. Brügger, Niels: Virilio. Essays om Dromologi. Frederiksberg: Introite! Publishers, 2001, S. 5.

Hvor den aktive opførelse af arkitekturer i sammenhæng med krigsopgaver mest er underlagt politiske og militære regelmekanismer, og kan tage mange former (mure, grænsetrækninger, bebyggelser, fæstninger, militærbaser osv.), lader forholdsreglerne til sikring af værdianlæg (assets) mod terroristangreb sig strukturere med hjælp fra karakteristiske sikkerhedsparametre og -stadier.

Den mangesidede angst for terrorisme og kriminalitet provokerer forsvarsarkitekturens **06.2 Territorialisering, Deterritorialisering und Reterritorialisering** antikverede og nye mønstre til at opstå. Over en evolutionær bevægelse af **territorialisering** og **deterritorialisering**, **reterritorialiserer** sikkerhedsarkitekturen sig i nye former og gammelkendte mønstre.

Udviklingen går fra nomadernes territorialisering til slægts- og stammesamfund i fredede livsrum, over bystater og feudalstater til udvidelsen af lokale grænser i en deterritorialisingsbevægelse frem til opbygningen af imperier og nationalstater med eksterne kolonier og fjerne grænser – mod tilnærmelsesvis grænseløse fællesskaber af overstatslige, private, offentlige eller militære organisationer og institutioner. Det globaliserede og grænseløse kapital- og informationssamfund bekæmper nu kun fjender i organisationens indre. Dette fører igen til reterritorialisering af magtstrukturerne under oprettelse af nye, arkitektoniske grænser, barrierer og forhindringer. Den engang forsvundne bymur gennemlever sin renæssance i perimetersikring og adgangskontrol hos firmaer, offentlige institutioner og Gated Communities. JEREMY BENTHAMS panoptiske princip får sit nyindtog i arkitekturen i form af overvågningskameraer og biometriske kontrolforanstaltninger.

Som et nyt fænomen opstår det, jeg vil betegne som **[ctrl][space]**: et arkitektonisk kontrolleret rum, som tilstræber en total kontrol af den globale omverden. **06. [ctrl][space]. Arkitektonisk rum tilstræber kontrol** [ctrl][space] kombinerer arkitektonisk rum med sikkerhedsovervejelser, det territorialiserer, differentierer og segregerer, adskiller og forbinder på baggrund af sikkerheden, men er forskellig fra tidligere disciplinære rum i væsentlige aspekter, idet [ctrl][space] gennemtrænger alle samfundets strukturer og indeholder faren ved totalitære mekanismer. Overvågningsforanstaltninger i kombination med telekommunikationsteknologier lader de moderne kontrolsamfund opstå og sætter nye behov for strategier til løsningen af arkitektoniske problemstillinger under terrortruslen. Den arkitektoniske krigsmaskine oplever en renæssance. Myndighedernes og sikkerhedsrådgivernes forskellige risikoanalyser fører til nye retningslinjer og regulativer, der skal bidrage til sikring af en truet infrastruktur. Derved påvirker disse direkte organiseringen, formgivningen, konstruktionen og materialiseringen af de arkitektoniske strukturer, og stiller hermed krav til den arkitektoniske udformning af samfundets kulturelle og æstetiske værdier. En kulturelt ansvarlig arkitektur med et holistisk syn mangler. De nye konsekvenser er en territorial og socialt segregeret omverden, bestående af en målrettet frygts ekskluderende, arkitektoniske strukturer og ansigtsløs, allestedsnærværende overvågning og udefinerbar **angst**.

[Abb. 63] Surveillance: What are you looking at?

